

MEMÒRIA DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS,
donant compte dels treballs fets durant l'any 1923-1924.

LS treballs realitzats per la Secció Històrico-Arqueològica de l'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, durant l'any econòmic transcorregut, no són sinó la continuació dels empresos en anys anteriors, ampliat amb aquelles iniciatives que han permès dur a la pràctica les circumstàncies del moment i els mitjans posats a la nostra disposició.

Havem posat una especial atenció a conservar i augmentar el canvi de les nostres publicacions amb les de les Corporacions més prestigioses. Això permet fer conèixer amplament els resultats dels treballs de la Secció i establir aquells lligams de relació espiritual indispensables a la vida científica. Als canvis esmentats en *Memòries* anteriors, i que formen ja avui una llista considerable, podem afegir els novament establerts, especialment, per no citar aquí sinó els més importants, amb les Universitats de Neuchâtel, Brussel·les i Marburg; amb diverses societats arqueològiques i històriques de Frankfort, Heidelberg, Leipzig, Lisboa, Lund, Viena i altres; amb els Arxius històrics de Praga, i amb revistes com *Arquitectura*, de Madrid, *Butlletí Arqueològic* de Praga, *Narodna Starina*, de Zagreb, etc.

Per a la vida de relació de l'INSTITUT ha estat un fet de capital importància l'haver obtingut el seu ingrés a la Unió Acadèmica Internacional. Totes les nacions cultes del món s'hi troben representades, i, en l'obra col·lectiva que té com a finalitat, ens caben, des d'aquest any, l'honor i la responsabilitat de tenir-hi una participació.

La Secció ha pogut, així mateix, col·laborar en les tasques del V Congrés Internacional de Ciències Històriques reunit a Brussel·les els dies 9 a 16 del mes d'abril de 1923. Varen ésser-hi llegides comunicacions relatives a l'*Arquitectura romànica a Europa en el segle XI*, *Les Ordinacions de la casa comtal de Barcelona*, *Sigil·lografia catalana* i *Els documents catalans anteriors a l'any 1000*. Totes elles varen ésser, en el Congrés esmentat, favorablement acollides.

La Secció es proposa, encara, intervenir en el Congrés de Bizantinologia que s'ha de reunir a Bucarest, al qual ha estat especialment invitat. Els treballs

d'alguns dels nostres companys sobre l'Orient medieval i els Orígens del romànic ens permeten esperar que la participació de la Secció no serà desproveïda d'interès.

Havem d'esmentar, encara, la col·laboració de la Secció en els treballs preparatoris del III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, que s'ha reunit a València, i la confiança amb què ha volgut honorar-nos la M. I. Junta de Museus de Barcelona posant sota la direcció científica de la Secció les excavacions prehistòriques que ha acordat realitzar.

Durant l'any que ens ocupa, la Secció ha rebut la visita dels més eminents estudiosos que han passat per la nostra ciutat, coneixedors tots ells i simpatitzant amb la nostra obra. Esmentem aquí els Profs. Diehl, Schulten, Fincke, Ryhs Carpenter, Kingsley-Porter, Gaspar Remiro, Lewy entre molts d'altres.

Ultimament ens cal assenyalar la participació de la Secció en els homenatges i reculls d'estudis que s'han realitzat o es preparen en honor del Prof. Adolfo Venturi, de la Universitat de Roma; del Prof. Heinrich Fincke, de la Universitat de Freiburg; de S. E. el Cardenal Franz Ehrle, antic prefecte de la Biblioteca Vaticana; i en el que la Biblioteca Ambrosiana ha dedicat al que fou el seu director i és avui Pastor de l'Església universal.

La Secció ha continuat treballant en les seves publicacions. Per al vinent ANUARI, que serà ja el VIIe de la sèrie, s'ha fet ja un nombre considerable de gravats, i una part d'original ha estat també donada a la impremta. Els treballs fets per la Secció (dels quals donarem més endavant un breu resum) que hi seran donats a conèixer asseguren a aquest volum un interès gens inferior al dels anteriors.

Es troba, així mateix, a la impremta l'original del primer volum de *L'Arqueologia Litúrgica de la Província eclesiàstica tarragonina*, de Mn. Josep Gudiol, una part del qual està ja en galerades, la qual cosa ens permet esperar que podrà ésser aviat donat al públic.

La publicació de les *Gesta Comitum* i del *Dietari* del Capellà d'Alfons V ha avançat considerablement mercè a la generositat de D. Rafael Patxot, que ha volgut incloure'ls dins la sèrie general de *Cròniques catalanes*. El text de les primeres és ja totalment imprès: manquen tan sols els pròlegs i l'índex. El *Dietari* té ja compaginades les primeres planes i avançada la resta. L'ingrés de l'INSTITUT a la Unió Acadèmica Internacional, a què abans havem fet referència, ha obligat la Secció a encarregar-se de la part que li correspon dintre la sèrie general de treballs empresos. La Secció col·labora en la publicació del *Corpus vasorum antiquorum*, de la *Carta general arqueològica* i en el *Glossari del llatí medieval*. Per a la publicació de la nostra sèrie del Corpus, la Secció ha obtingut la col·laboració de la M. I. Junta de Museus de Barcelona, que ha volgut encarregar-se de les fotografies necessàries i de les planxes fototípiques. El

primer fascicle (vasos ibèrics) i el segon (vasos grecs) estan ja quasi totalment preparats. S'han fet, així mateix, els estudis preliminars de la *Carta arqueològica*. Una representació de l'INSTITUT va assistir a la reunió del comitè encarregat de preparar la publicació del *Diccionari del llatí medieval* i del *Butlletí Ducange*, que n'ha d'ésser l'òrgan oficial. Un lloc en aquest comitè ha estat donat a un membre de la nostra Corporació, qui ha començat ja els treballs damunt dels textos, documents i inscripcions de la nostra terra.

Altra de les publicacions de la Secció són *Les pintures murals catalanes*. Un nou fascicle està ja molt avançat i serà dedicat a les pintures de la plana de Vich; són fetes les tricromies i gravats, i manca, per a enllestir el fascicle, que s'acabin les còpies de dues esglésies de la plana que no s'han reproduït encara. Aquestes còpies han estat ja encarregades.

La Secció haurà d'atendre, encara, a reeditar algun dels seus volums, avui totalment exhaurits, com els primers de *Les monedes catalanes*, *Documents per l'estudi de la cultura catalana medieval* i *Arquitectura romànica a Catalunya*, i el fascicle I de *Les pintures murals*.

La consignació que la Excma. Mancomunitat destina a Conservació i Catalogació de Museus ha estat destinada a convocar un Concurs que fou anunciat així:

«La Secció Històrico-Arqueològica concedirà un premi de 1,000 pessetes i dos accèssits de 500 al Director, conservador o funcionari d'un Museu o col·lecció pública, situats a Catalunya o en qualsevol altra terra de llengua catalana, que presenti una Monografia relativa a un objecte o bé a una secció o sèries del seu Museu o Col·lecció. L'adjudicació serà feta el dia 23 d'abril de 1924.

Els treballs que optin al premi hauran d'ésser escrits en català, podent ésser inèdits (i en aquest cas es presentaran escrits a màquina) o publicats a partir de la data del present cartell.»

Com a resultat d'aquest Concurs, fou premiat l'estudi del Sr. Joaquim Folch i Torres titulat: *Museu de la Ciutadella. La Pintura romànica damunt taula. Els frontals, els altars; catàleg*, que respon plenament a la idea de l'INSTITUT en crear el premi. Es, en efecte, un catàleg complet i documentat de les sèries cabdals del Museu, amb sengles monografies de cada pintura, comprensives de la procedència, construcció, tècnica usada en ella, estil, formes ornamentals, iconografia, llegendes, etc., fins a deduir la cronologia de cada taula.

Invertida totalment la quantitat que va consignar-se en el pressupost de l'Excma. Mancomunitat per a treballs de restauració del Monestir de Vallbona de les Monges, traslladem aquí els següents paràgrafs de la comunicació tramesa al Consell Permanent respecte a aquesta obra:

«L'any 1917 el servei de Conservació de Monuments va cridar l'atenció de la Secció respecte a la conveniència de restaurar l'església del Monestir de Vall-

bona. El valor històric del monument i el seu interès artístic li donen un interès singular.

Fou construïda l'església, i començat el claustre en el segle XIII, de masses i ratlles severes i sòbries, de proporcions que anuncien ja el goticisme. I, amb atreviment inconcebible, damunt les voltes de l'església, tal com es trobaven, sense variacions d'estructura, fou disposat, en el segle XIV, un cimbori d'estil gòtic. Formosa és la composició del conjunt, de mèrit singular el cimbori, que sintetitza les qualitats característiques estètiques i estructurals de la nostra arquitectura.

La història del Monestir està en íntima relació amb la del país. En foren abadesses dames de les cases Anglesola, Cardona, Copons, Perelló i Ricart. Hi reposa el cos de D.ª Violant d'Hongria, i hi tenen sepultures els ducs de Cardona i una comtessa de Pallars.

La Secció acordà l'estudi de les causes que havien pogut produir la perillosa situació del monument. Fet aquest estudi, es veié que aquelles obeïen: *a*) a la sobrecàrrega produïda en massissar l'espai comprès entre la volta superior i l'enllosat de la coberta; *b*) al pes dels pilars i campanes col·locats damunt la cúpula; *c*) a un antic moviment general dels murs; *d*) als buits oberts en aquests. La Secció va encomanar al Sr. Joan Rubió, arquitecte, per la seva especial competència en l'estàtica de les estructures gòtiques que s'encarregués d'aquesta delicada restauració. Aquest senyor estudià novament les causes de la descomposició de l'equilibri del monument, especialment del cimbori-campanar, que és la part que més urgia restaurar, i exposà els remeis que s'hi podrien aplicar, partint del supòsit de fer la menor quantitat d'obra possible. Aprovat el pla proposat, i consignada en el pressupost de la Mancomunitat una quantitat per als treballs, varen començar aquests tot seguit. Essencialment han consistit a consolidar els murs i desmuntar i tornar a muntar el cimbori, repartint les càrregues per assegurar la seva estabilitat.

Les obres que s'havien de fer en el cimbori-campanar eren de tal espècie que, un cop començades no podien suspendre's indefinidament, per l'amenaça que algunes de les causes de destrucció del cimbori actuessin encara més vivament.

Així, per exemple, un cop desmuntada la teulada de pedra del cimbori, l'aigua queia sobre les esquerdadíssimes voltes, i, s'hi s'hagués permès que hi entrés, el seu desglaç quan haguessin passat les gelades de l'hivern, fent-la augmentar de volum, hauria produït trastorns d'importància. Així, també, després de desembarassar les capelles que foradaven les parts baixes de les parets, no podent deixar-se llarga temporada buides, s'hagueren d'emplenar ràpidament per evitar que augmentés a tota pressa el desplom del cimbori cap a aquell costat. Aquests motius han obligat a passar de la quantitat consignada en pressupost.

Així encara no és acabada la restauració del cimbori, i menys la del Mones-

tir. En el cimbori cal fer els calats trencats dels finestrals. En el claustre s'han de consolidar alguns elements de columnes i arcades. També cal atendre a la restauració de teulades. La Secció creu d'alta conveniència la prossecució dels treballs que salvaran aquest interessantíssim monument.»

Els treballs per a publicació de documents per a l'estudi de la història de Catalunya han prosseguit, durant l'any que ressenyem, amb la mateixa orientació que en els anteriors. Les sèries projectades són quatre: I. Preceptes carolingis i, en general, tots els documents sortits de la cancelleria franca i relatius a la Marca Hispànica. II. Documents referents a la Marca anteriors a l'any 1000. Col·lecció Conciliar. IV. Butllari.

I. Preceptes carolingis. Estan ja totalment preparats, exceptuats els de Girona, que cal revisar, estudiant els originals i còpies que puguin trobar-se en aquella ciutat. El treball ha estat ja lliurat a la impremta, i més de la meitat es troba en galeres.

II. Documents anterior a l'any 1000. Ha continuat la còpia d'originals dels arxius de Barcelona i d'algun de fora. Ha estat examinat el fons importantíssim de la Biblioteca Universitària, i encarregades les fotocòpies de tots els originals que s'hi conserven d'aquesta època. S'han copiat, així mateix, els pergamins procedents de Sant Benet de Bages, avui en una casa particular de Manresa. S'han explorat, amb bon resultat, els arxius de la Conca de Tremp. Aprofitant l'especial competència del Sr. J. Millàs, han estat estudiats els pergamins aràbics i hebreus de la Catedral de Barcelona i de l'Hospici de Girona. Els resultats d'aquest estudi estan a punt d'ésser impresos. Cal indicar, encara, que les còpies ja actualment recollides han permès a la Secció col·laborar eficaçment als treballs preparatoris del *Glossari del llatí medieval*, de l'Unió Acadèmica Internacional.

III. Col·lecció Conciliar. La preparació d'aquesta Col·lecció exigeix establir primerament la sèrie cronològica dels concilis, fixant la bibliografia que hi fa referència. Cal, per consegüent, determinar les fonts, la derivació dels textos, l'àrea geogràfica de la província eclesiàstica, que varia amb les èpoques, etc. Aquest treball ha estat confiat a Mn. Joan Tarré, deixeble de l'Escola de Cartes de París, qui té ja molt avançat el seu estudi. Ha col·laborat en aquesta tasca Mn. Pere Pujol, especialment pel que fa referència als importants manuscrits conciliaris de la Seu d'Urgell.

IV. Respecte al Butllari, no ha estat fet encara altre treball especial que el de recollir totes les indicacions que s'hi refereixen i que han anat apareixent en el curs de les investigacions esmentades abans.

Les exploracions arqueològiques han prosseguit aquest any amb bons resultats. A les pintures rupestres descobertes a Tivissa cal afegir els signes estilitzats

trobats prop de Cogul en revisar els estudis fets en aquest lloc i reproduir damunt un emmotllat de la roca mateixa les figures existents. Així aquests treballs han permès acréixer d'una manera considerable el nombre de les pintures rupestres catalanes, i en el vinent ANUARI podrà ja intentar-se una seriada publicació de conjunt.

Han estat examinats diversos sepulcres megalítics dels termes d'Espolla, Port de la Selva i Llansà (catorze entre tots), quatre dels quals eren desconeguts. Al Vilars ha pogut explorar-se un sepulcre, l'únic que quedava i ja en mal estat. S'han estudiat, encara, els gravats rupestres de les pedres d'Espolla i Capmany, completant les dades conegudes. El material que ha pogut recollir-se, avui ja instal·lat al Museu, és prou interessant.

La campanya d'exploració de coves, ja de temps empresa, ha estat continuada satisfactòriament. S'han excavat les coves d'Olopte i l'anomenada Fou de Bord, a la Cerdanya. Aquesta última és de grans dimensions, amb interessant material neolític (destrals, punxons, sílexs i abundant ceràmica); en un compartiment superior a la cambra d'entrada, una sèrie d'esquelets, ja en gran part coberts per la tosca. A la mateixa regió han estat excavats tres dòlmens, i s'ha pogut recollir el material que havia aparegut en el de Guils. De l'edat del ferro (Hallstatt) és la ceràmica recollida en gran quantitat a la cova de Bora Tuna, del terme de Lladó. Aquella és, en gran part, bellament decorada. Els resultats fan esperar que una nova exploració en aquests indrets podria ésser especialment interessant.

L'estudi dels poblats ibèrics ha estat continuat amb la consignació destinada a aquest objecte per la M. I. Junta de Museus en virtut de l'acord a què abans s'ha fet referència. A l'Oliva (regne de València) s'ha excavat una necròpolis que ha donat una sèrie de vasos ibèrics pintats, d'una excepcional riquesa (figures de guerrers, cavallers, decoració floral), junt amb llances de ferro i objectes d'ornaments en bronze. Unes cates fetes a la necròpolis de Callosa han posat al descobert algun enterrament de l'edat del bronze, i asseguren l'èxit de l'excavació que s'hi emprengui. A Calacèit s'han explorat els poblats de Les Ombries, Els Castellans i la Torre Cremada (aquests últims no acabats encara). Han aparegut construccions ibèriques, com la torre de defensa de la Torre Cremada, la muralla al vall al davant dels Castellans, etc., i material ceràmic i en bronze prou interessants. Altres poblats ibèrics han estat assenyalats, augmentant la llista dels coneguts, a l'Urgell i a Alfar, aquest molt ben conservat.

La descoberta de la necròpolis cristiana de Tarragona ha obligat a suspendre aquest any les exploracions de Tossa i de les Balears a fi de poder atendre a l'estudi d'aquells enterraments, que no podia ésser ajornat per tal com s'hi havia d'edificar tot seguit. Ens cal esmentar aquí l'atenció amb què el Sr. Bastos va comunicar tot seguit la troballa, i les facilitats que ens han estat donades per a fer els estudis necessaris. Els resultats aconseguits es poden resumir així:

En una extensió situada fora dels murs de l'antiga ciutat romana, i posada al costat d'un camí públic, segurament important, es bastí una vila, o potser més d'una, de què un hipocaust i algunes parets descobertes són testimoni. Més tard fou aprofitada per a necròpolis pagana, amb enterraments sumptuosos al costat d'altres més humils. Aquesta necròpolis fou destruïda en el segle IV, i després el mateix lloc fou aprofitat per a cementiri cristià, que la invasió aràbiga arrasà. Les monedes trobades, cap d'elles visigoda, confirmen aquesta hipòtesi, que explica perfectament l'aprofitament cristià de làpides i sepulcres pagans i la barreja d'enterraments de tipus molt divers.

Aquests són els principals treballs fets aquest any. Cal afegir, encara, les cates fetes a Corbins, on aparegueren uns mosaics romans, l'estudi d'uns sepulcres descoberts al Bruch.

La Secció havia invertit anteriorment la consignació destinada a conservació i catalogació d'arxius i biblioteques a convocar un concurs anyal entre arxivers locals, amb l'objecte, principalment, d'estimular l'ordenació d'arxius municipals i parroquials. Però el nombre d'erudits dedicats a aquests treballs és excessivament escàs, i aviat els concursos quedaren deserts. Aleshores la Secció ha procurat intervenir directament en l'ordenació d'aquells arxius que per llur importància o llur estat ho demanen més urgentment. Així enguany s'ha pogut subvencionar modestament l'arxiu de Tarragona i ajudar a la catalogació del de la Seu d'Urgell, on de tants anys i amb tant de zel treballa Mn. Pere Pujol.

Dins el que han permès els mitjans posats a disposició de la Secció, s'ha atès a restaurar els monuments que necessitaven una més urgent reparació i a continuar els treballs de catalogació empresos anteriorment. Esmentem aquí els següents:

El recinte murat de Tossa del segle XIV (el més complet existent a Catalunya) notable des del punt de vista arqueològic i per la bellesa del seu emplaçament, oferia imminent perill de ruïna en una part important del seu perímetre. S'ha consolidat ço que ho reclamava amb major urgència, iniciant així la restauració d'un monument que mereix la més gran atenció.

L'església de Bossost, a la Vall d'Aran, obra del segle XII, presentava alarmants indicis de ruïna pel descuit en què per molt temps han estat tingudes les cobertes. Estudiades les condicions d'estabilitat, va acudir-se remeiar la situació executant les obres més convenients.

El campanar de la Col·legiata d'Ager, cada dia més inclinat, amenaçava caure damunt les cases veïnes de la vila, amb perill dels habitants i pèrdua de ço que resta de l'església romànica. Ha estat refeta i reconstruïda la part del campanar ruïnosa. Desembarassada anteriorment de terres la cripta, consolidat el campanar, ha guanyat molt l'estat de conservació de la Col·legiata.

A més a més dels treballs executats, en llocs diversos de Catalunya, en els notables monuments arqueològics esmentats, s'ha contribuït també a la conservació, a Barcelona, d'una construcció que, ultra la seva valor artística, és de caràcter típic, d'un petit nucli urbà antic. Ens referim a l'església de Santa Eulàlia de Vilapiscina, del segle XVIII, tancada al culte, la qual serà oberta novament després de les obres executades i de les complementàries a fer. Es plaent trobar en les noves barriades de Barcelona quelcom del passat.

A càrrec del Municipi de Belcaire d'Empordà, ha estat realitzada la restauració d'una part del castell dels comtes d'Empúries, obra de principis del segle XIV, en camí de desaparèixer. Amb aixó resta assegurada la vida d'un tan bell monument. L'adaptació dels antics edificis a nous objectes pot ésser un mitjà eficaç, en molts casos, per a salvar-los.

Altres monuments han estat objecte d'atenció, per tal d'obtenir a favor d'ells la protecció legal dels propietaris o de les corporacions públiques. Així les muralles i l'església de Nostra Senyora del Miracle, de Tarragona, el castell de Castellet, l'església de les Escaroles (Boadella), l'església de Tahull i l'atri de l'església de Sant Antoni, de Barcelona. Sol·licitats per la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona, li foren tramesos els plans i fotografies de l'església romànica d'Espluga de Francolí, per tal d'obtenir a favor d'ella la declaració de monument arquitectònic-artístic i impedir-ne la destrucció.

Quant a les tasques de Catalogació, s'ha seguit nodrint amb noves sèries de fitxes l'Arxiu, adquirint proves de clixés fets expressament o disponibles. Els resultats d'aquesta labor foren posats singularment en evidència, a l'Exposició del Moble i Decoració d'Interiors. Fou exposada per mitjà de plans i fotografies l'evolució de l'interior de la casa i del moble a Catalunya, des del segle XIII als temps presents. Les sales dels castells romànics de Verdú i Peratallada; la sala, amb pintures de Ferrer Bassa, de Pedralbes, del XIV; el palau del rei Martí, a Poblet, del XV; la casa Pallaresa, del XVI; la casa Cabanyes, d'Argentona, del XVII; les cases Trincheria, d'Olot; Torrents, de Vilanova; Bofarull i Borràs, de Reus, i la del marquès d'Alfarràs, de Barcelona, del XVIII; foren exposades amb altres, reproduïdes en grans ampliacions fotogràfiques. El mobiliari s'exposà també detalladament, presentant, ultra fotografies d'exemplars autèntics, reproduccions dels representats en retaules, alguns pertanyents als Museus de Barcelona i Vich.

Aquesta exposició monogràfica va donar a conèixer l'estat actual de la Catalogació de Monuments i la seva utilitat per als estudis d'història de l'art a la nostra terra, i l'execució, amb fonament arqueològic, de treballs de conservació i restauració de monuments.

Barcelona, 31 de març de 1924. — El Vice-president, J. MASSÓ I TORRENTS.
— El Secretari, FRANCESC MARTORELL.